

THEORIA NON GRATA. O PLEDOARIE CU PRIVIRE LA UTILIZAREA TEXTELOR FOCAL ÎN LECTURA DEDICATĂ TEMELOR TRADUCTOLOGICE

Gabriel KOHN

Universitatea de Vest din Timișoara

gabriel.kohn@e-uvt.ro

<https://orcid.org/0009-0001-2506-7805>

Theoria Non Grata: A Case for Using Focal Texts in Readings on Translation Studies

Within the reading habitus of novice university students, academic reading—particularly theoretical reading—is seldom driven by individual initiative. Theoretical texts are often perceived not as sources of inquiry, but as prescriptive tools akin to textbooks. Consequently, theoretical discourse is viewed as both difficult and authoritatively imposed, and, in the context of contemporary digital culture, largely irrelevant for direct engagement. This article argues that the re-engagement with theoretical reading requires alternative approaches. Drawing on two case studies from translation theory—a re-examination of the translation scene in *Faust* and Roman Jakobson's seminal text on equivalence—we propose a structured format of reading, analysis, and discussion based on focal texts and focal fragments. We hypothesize that this model can address the current crisis of academic reading and declining theoretical curiosity by facilitating access to broader theoretical ecosystems and fostering deeper intellectual engagement.

KEYWORDS:

reading habitus; theory; translation studies; equivalence; Roman Jakobson; Johann Wolfgang von Goethe.

Lecturile de teorie nu țin cel mai adesea de inițiativa proprie a studenților aflați la începutul studiilor. Până la nivelul lecturii în context academic, discursul teoretic e asimilat manualului, adică unui instrument prescriptiv. Conform habitusului de lectură al studenților novici, discursul teoretic e nu doar dificil și impus autoritar, ci și inutil de descoperit direct în contextul tehnologic contemporan. Astfel, nu pare inutil să reflectăm asupra unor forme de reangajare, reasumare, reinternalizare a lecturii orientată spre teorie.

I. Faust și studenții

Există o legătură neașteptată între Faust și studenții de germanistică ai Universității de Vest din Timișoara din anul I atunci când vine vorba de problema traducerii. Amândurora le lipsește imaginația paradigmatică, altfel zis, cum vom vedea în continuare, imaginația teoretică. Să ne uităm mai întâi la Faust. Iată-l în „odaia de studiu”, traducând

începutul *Evangheliei după Ioan*¹:

Er schlägt ein Volum auf und schickt sich an.

Geschrieben steht: „im Anfang war das Wort!“

Hier stock' ich schon! Wer hilft mir weiter fort?

Ich kann das *Wort* so hoch unmöglich schätzen,

Ich muß es anders übersetzen,

Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.

Geschrieben steht: im Anfang war der *Sinn*.

Bedenke wohl die erste Zeile,

Daß deine Feder sich nicht übereile!

Ist es der *Sinn*, der alles wirkt und schafft?

Es sollte stehn: im Anfang war die *Kraft*!

Doch, auch indem ich dieses niederschreibe,
Schon warnt mich was, daß ich dabey nicht bleibe.

Mir hilft der Geist! auf einmal seh ich Rath

Und schreibe getrost: im Anfang war die *That*!
(Faust, *Studierzimmer*, 45-58)

Deschide un volum şi încearcă să traducă.

Stă scris: „La început a fost Cuvântul.“

Mă şi opresc. Cine m-ajută să fac pasul?

Cuvântul? – Nu pot să-l preţuiesc așa de mult!

Altfel va trebui să-l tălmăcesc,

Dacă de spirit eu ascult.

Stă scris: „La început a fost Ideea.“

Dar cântăreşte bine-ntâiul rând,

Ca pana să nu fugă, slove goale aşternând.

Ideea e, ce-nfăptuieşte şi creează totul?

Ar trebui să scriu: „La început a fost Pute-
rea.“

Dar iată că scriind sunt îndemnat

Să nu fac nici aici popasul.

Din ce adâncuri vine şoapta?

M-ajută Duhul şi-mi dă sfat:

La început voi pune Fapta

(Goethe, 2015, p. 64)

„Logos” este tradus de Faust pe rând prin „Wort”/„Cuvântul”, „Sinn”/„Ideea”, „Kraft”/„Puterea” şi „Tat”/„Fapta”. La prima vedere e vorba de un scenariu clasic de traducere, în care se formulează şi cântăresc variante, posibile soluţii. Friedrich Kittler observă însă cu acuitate că aici nu e vorba doar de un exerciţiu retoric. Formele înşiruite nu sunt sinonime, parafraze sau tropi. Variantele nici nu stilizează, ci reflectă, dimpotrivă, un efort obstinat de căutare şi numire a adevăratei semnificaţii a lui „logos”. Faust „nu citeşte ceea ce e scris, ci ceea ce [crede că] ar trebui să stea acolo” (Kittler, 1993, p. 18) şi traduce ca atare. Iar modul în care traduce nu construieşte posibilităţi din care se poate alege, ci un şir în care forma ulterioară o lasă în urmă, o abandonează pe cea dinainte. Faust spune cu voce tare cum scrie pe măsură ce traduce, ne ajută să îi privim peste umăr în timp ce traduce cu pana în mână, iar ceea ce ni se înfăţişează este o serie de eliminări, care ar putea fi redate astfel (Kittler, 1993, p. 12):

La început a fost

Fapta

Puterea

Ideea

Cuvântul

Tăierile pe care Faust le efectuează împiedică şirul să devină o paradigmă traductivă, adică o clasă de forme care modelează diferit „logos” în germană (şi română). Revocarea

¹ Pentru limba română a fost utilizată versiunea din 1968 a lui Lucian Blaga (Blaga, 2015, p. 64). Versiunile ulterioare ale lui Ştefan Augustin Doinaş (1982) şi Mihail Nemeş (2005) păstrează şirul introdus de Blaga: *cuvânt*, *idee*, *putere*, *faptă*. Acest şir formează prin urmare un referent solid şi credibil pentru analiza noastră.

variantelor îl arată pe Faust insensibil față de posibila lor coerență, față de eventuala lor legătură sistematică. Faust traduce radical, căutând o semnificație transcendentă, iar prețul acestei libertăți traductive este absența unei imaginații paradigmatică, atunci când vine vorba de traducere². Lui Faust îi lipsește perspectiva, este orb la ceea ce leagă șirul *cuvânt-idee-putere-faptă* în pofida diferențelor de sens eclatante la prima vedere. Cu alte cuvinte, nu este capabil să le privească drept o paradigmă.

Ipoteza aceasta e sprijinită de interpretări clasice ale scenei traducerii. Astfel, pentru Karl Pestalozzi progresia arată în felul următor: „Wort”/„Cuvânt” este o traducere brută care vizează doar forma lexicală, semnificantul lui „logos”, iar „Sinn” ca „semnificație”/„sens” este în fond tot o traducere literală³ a lui „logos”, independentă de context. Până aici, Faust operează lingvistic, dar apoi - nemulțumit de cărări prea bătute – începe să facă salturi⁴. Este remarcabil că traduceriile lui Blaga, Doinaș și Nemeș folosesc „Idea” pentru „Sinn” și refuză la rândul lor traducerea banalizantă, strict lexicală a lui „Sinn” prin „semnificație”/„sens”, anticipând astfel saltul interpretativ ce se produce de la „Sinn” la „Kraft” și apoi la „Tat”. Saltul de la „Idee” la „Putere” marchează trecerea de la o întrebare lingvistică la una despre lume, fenomenologică: Ce s-a aflat și se află la originea lumii? „Puterea” vizează aici forța creației (divine) care a plăsmuit lumea și care, astfel, o precede (Pestalozzi, 1996, p. 45).

Pasajul de la Ioan 1:1 tradus de Faust rezonază evident cu Gen. 1:1⁵. În versiunea sa germană din 1545, Luther a inserat trimiteri încrucișate între pasaje. Este, așadar, nimerit să le privim în conexiunea lor, în dialog. „Putere” ajunge astfel să trimită la o potențialitate care împinge la realizare, o forță constructivă, un principiu imanent (Pestalozzi, 1996, p. 46). Al doilea salt, de la „Puterea” la „Fapta” este dificil de reconstruit. Faust nu mai apelează la text, ci invocă „Duhul”, dar nu ca „spirit” al textului, ci drept sursă de inspirație a traducerii sale creative. Iar forma așternută în scris nu mai e provizorie, nu mai e o variantă tăiată, ci soluția sa definitivă. În logica lui Faust, „Fapta” nu rezultă interpretativ din restul șirului. Ea este traducerea liberă, personală a lui Faust (Pestalozzi, 1996, p. 46). Reconstrucția lui Pestalozzi, mai ales prin schimbarea de nivel de la „Idea” la „Puterea” și saltul final fără plasă de siguranță către „Fapta”, indică așadar, la rândul său, prin discontinuitățile pe care le marchează, absența unei imaginații paradigmatică a traducătorului. Faust operează idiosincronic, voluntarist și nu sistematic. Nu pare să aibă cunoștință sau să fie interesat de vreo metodologie a traducerii pe care o face, doar să dezlege misterul originalului în propria sa limbă⁶.

Orbirea lui Faust față de logica internă a încercărilor sale succesive de traducere se întâlnește cu un deficit de imaginație paradigmatică al studenților germaniști în primele semestre ale parcursului universitar. În cazul lor, deficitul paradigmatic se manifestă

² Împrumut și redirijez aici noțiunea de *conștiință paradigmatică* de la Kittler, care o folosește cu trimitere la Barthes: „Faust characterizes in the »history of the sign« the moment without »paradigmatic consciousness«.” (Kittler, 1993, p. 12, p. 376). Vezi și Barthes (2006, pp. 240-247).

³ „wort uz wort” ar fi zis Luther, iar Sf. Ieronim „verbum ex verbo”.

⁴ Gorun în 1906 se mărginește la forma „-nțelesul”/„înțeles” pentru „Sinn” (Gorun, 2011, p. 61).

⁵ „La început, Dumnezeu a făcut cerurile și pământul.”

⁶ Vezi și „Faust's Act is the fleeting act of writing itself. To write »In the Beginning was the Act« truly marks the end. First, the translation comes to an end because it has at last found the beginning itself. Second, the translation comes to the conclusion that the sought-after transcendental signified of logos lies in the search itself. Faust's crossings-out and substitutions receive a name, which gives a brand name as well to the authentic meaning of what has been crossed out, in Greek as well as in German.” (Kittler, 1993, p. 14).

drept inaderență la teorie în virtutea unei rezistențe la lectură⁷ și a unui primat al practicii. Metaforic vorbind, studenții, asemenea lui Faust, par să se poată dispensa ușor de variante, să ignore ușor un plan secund, orizontul acțiunilor traductive pe care le efectuează. Tot ce contează în rezolvarea sarcinilor de traducere e varianta finală, reușita cognitivă (nu reflexivă), succesul, rezolvarea punctuală, iar tot ce o precedă, o pregătește în materie de cunoaștere și efort sistematic e un balast inutil și complexitate nesolicitată. Traducerea radicală a lui Faust ca formă de libertate hermeneutică și acțiune textuală decisă se traduce în cazul studenților prin credința în natura dispensabilă a orizontului teoretic al practicii de traducere. Rezultatul este o lipsă de apetit teoretic derivată din convingerea că, în materie de traducere, acumulările prin experiență directă formează calea regală a studiului. Iar de aici convingerea că atelierul de traducere ar putea înlocui cu succes durabil orice curs de teoria traducerii. Traducerea automată întărește această impresie, deoarece pare deja transteoretică: livrează soluții algoritmice, fără să aibă conștiința modelelor pe baza cărora funcționează. Un motiv în plus pentru care problematizarea, efortul privirii panoramice, amenajarea teoretică sunt considerate contraproductive și, prin urmare, dispensabile. În plus, teoria a devenit azi accesibilă fără nevoia și efortul lecturii directe. Inteligența artificială (IA) propune gratuit și universal accesibil externalizarea lecturii. Orice document *.pdf* (Portable Document Format) vine azi cu opțiunea rezumării sale de către IA în locul lecturii. Chatbotii sunt gata să comprese analitic și să sintetizeze în materie de secunde orice volum de specialitate.⁸ În acest format, orice lectură în sine e deja mediată, devine un simulacru tehnologic și dublează astfel distanța față de discursul teoretic, plasat de la bun început pe lista intoleranțelor în materie de lectură (academică). De acum teoria pare nu doar dificilă și impusă autoritar, ci și inutil de descoperit direct.

2. Scena traducerii din *Faust* ca introducere în teoria traducerii

Am văzut, așadar, că Faust încetează să mai vadă cuvintele eliminate din șir, traduce-rile alternative. Dar textul dramatic, opera, le păstrează grupat pe pagină, așadar le vede și le expune privirii. Și le auzim-vedem rostite pe rând și pe scenă. Acest lucru deschide episodul traducerii pentru o lectură instructivă traductologică. Dar, încă o dată, doar citind șirul ca un ansamblu pe care textul îl reține, chiar dacă Faust îl ignoră. Cu alte cuvinte, astfel:

	<i>Cuvântul</i>
La început a fost	<i>Ideea</i>
	<i>Puterea</i>
	<i>Fapta</i>

Scena traducerii din odaia de lucru a lui Faust e interesantă pentru traducători din două motive. Mai întâi, din rațiuni poetice. În economia operei, scena traducerii conține

⁷ În absența unor date privind România, apelez spre ilustrare, prin analogie, la date germane actuale pe subiectul lecturii academice (în sensul de texte primare și secundare ce țin de studiul universitar). Acestea indică un regres semnificativ al interesului pentru lectură în ultimii 20 de ani de la 51% la 31%, iar numărul studenților de-a dreptul dezinteresați de lectură a crescut de la 10% la 24%. 21% abia dacă deschid o carte pe lună (Mavrogianis, 2025). O reacție recentă la aceste evoluții este revenirea listelor de lectură în universitățile germane. Vezi bunăoară *Aachener Leseliste*.

⁸ Reangajarea, reasumarea, reinternalizarea lecturii tind să devină o datorie profesională rezervată mediului de experti: doctoranzi, cercetători, universitari, comentatori.

trei medieri (trei transferuri, trei tranziții). Ea marchează în *Faust I* trecerea de la expozițiune la acțiune și transformarea câinelui negru cules din fața porților în Mefisto. Iar ceea ce ne interesează direct este că Faust traduce la începutul scenei în maniera lui Luther și sfârșește prin a-și găsi propria voce, propria poziționare. Că Faust se ivește din Luther știm din câteva indicii semnalate de Karl Pestalozzi în studiul intitulat sugestiv „Faust als Luther”/„Faust în chip de Luther”: Faust alege să traducă Evanghelia după Ioan, textul preferat al lui Luther, Faust împrumută ticuri lingvistice, manierisme discursive care se găsesc în traducerea lui Luther, în fine, atunci când trimite la pasajul de la Gen. 1:1, Faust adoptă un principiu hermeneutic predilect al lui Luther - „scriptura sui ipsius interpres” - potrivit căruia textele se interpretează, se explicitează singure (Pestalozzi, 1993, pp. 42-51).

Scena traducerii interesează, în plus, datorită compatibilității ei cu diorama traductologiei ultimilor 80 de ani. Dacă ne uităm la șirul de alternative de mai sus (*cuvânt-idee-putere-faptă*) vedem că, pe măsură ce traduce, Faust expune câteva idei capitale privitoare la traducere. Distanța semantică dintre „Cuvântul” și „Fapta”, care ne face să ne întrebăm cum de se pot referi la același element din original, arată că atunci când traducem nu transportăm sensuri pur și simplu. Traducerea lui „logos” prin „Puterea” și „Fapta” afirmă ideea că traducerea nu imită orbește originalul, ci reprezintă și o formă de acțiune, de inițiativă. Iar alăturarea celor patru forme atât de diferite, în fond, sub formă de variante legitime (*cuvânt, idee, putere, faptă*) ale unei soluții de traducere figurează coexistența unor viziuni (paradigme) multiple privitoare la ce înseamnă traducerea. Relativizarea centralității transferului de semnificație, antimimetismul și mutațiile disciplinare, „cotiturile” teoriei traducerii sunt, desigur, toate idei deja elaborate și consacrate în câmpul traductologiei. Concentrând aceste idei, scena traducerii se dovedește a fi o poartă către texte teoretice mult mai ample, răspândite geografic și istoric, care tratează aceleași lucruri. Scena traducerii conține prime sugestii de orientare în câmpul traductologiei. În acest fel ea devine un fragment exemplar, sincretic, focal, o zonă de convergență a ideilor. A *focaliza* înseamnă îmbinare a razelor unui fascicul și obținerea unei imagini clare. Asta se întâmplă și în scena din *Faust I*: episodul traducerii concentrează și expune limpede idei despre traducere. Este și o alegorie despre diferite teorii ale traducerii.

Citind *Faust* găsim, așadar, un șir cu sens, o serie de declinări ale ideii de traducere, o paradigmă. Dacă Dr. Heinrich Faust personajul nu are imaginație paradigmatică și implicit teoretică, am văzut că scena traducerii în sine are, textul are, Goethe are⁹. În spatele scenei traducerii se pot întrevedea cărți întregi, introduceri academice solide și cuprinzătoare. Fiindcă ne-am referit la studenții germaniști care studiază traducerea, voi aminti spre ilustrare doar câteva panorame teoretice de limbă germană¹⁰. Astfel, dacă examinăm modul în care au fost construite introduceri clasice precum cea a lui Stolze (2011), a lui Prunč (2002, 2012) sau Siever (2022) vom vedea că fiecare operează cu paradigme bine conturate și că fiecare introducere poate fi raportată deopotrivă la

⁹ O dovedesc limpede reflecțiile despre traducere din *Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des west-östlichen Divans / Note și dizertații pentru a ajuta la înțelegerea Divanului Occidental-Oriental*, secțiunea *Übersetzungen/Traduceri* (1820). Pentru o imagine amplă a pozițiilor referitoare la traducere ale lui Goethe, vezi Radó (1982).

¹⁰ Exercițiul poate fi făcut cu oricare din lucrările internaționale și autohtone consacrate dedicate inițierii în problema traducerii.

întregul șir paradigmatic *cuvânt-idee-putere-faptă*, cât și la componentele sale.

Dacă ne gândim la întregul șir ca o paradigmă, înțelegem de ce Siever își compune întreaga lucrare pornind de la opt subparadigme ale hiperparadigmei traductologiei și discută această construcție la concluzii. Stolze dedică o secțiune întreagă disciplinei numită „teoria traducerii”, definită simultan drept câmp de cercetare, interdisciplină și teorie a acțiunii traductive¹¹. În fine, Prunč discută explicit problema numeroaselor perspective și focalizări teoretice în capitolul final al monografiei sale, intitulat sugestiv „Rostuire” („Verfugung”), care propune o coagulare a unei istorii a ideilor moderne și contemporane referitoare la traducere. Dacă ne uităm la componente, cuplul *cuvânt-idee* pregătește întâlnirea cu capitolele dedicate paradigmei lingvistice la Siever, lectura celor dedicate dominanței lingvisticii și problemei echivalenței la Prunč sau, în cazul lui Stolze, descoperirea capitolelor care se ocupă cu teoriile relativiste, universaliste și cele concentrate pe transferul interlingual sau comparativismul lingvistic, pe echivalență, pe lingvistica textului și tipologiile textuale. Cuplul *putere-faptă* sau elementele sale luate separat acoperă un orizont teoretic și mai amplu. Siever discută traducerea ca forță (energie) și acțiune (act și activitate) în cea mai mare parte a introducerii sale: de la teoria funcționalistă a traducerii (Reiß, Vermeer, Nord etc.) la cea semiotică (Gorlée), trecând prin cea descriptivă (Hermans, Toury, Bassnett etc.), hermeneutică (Paepcke, Stolze, Steiner, Ladmiral, Cercel), până la pozițiile deconstructiviste (Bermann, Arrojo etc.), feministe și postcoloniale (Spivak), fără a se opri aici. Lucrurile nu stau mult diferit nici la Prunč, de unde voi traduce spre ilustrare doar câteva titluri de capitol: „Descoperirea finalității”, „Acțiunea traductivă”, „Teoria *skopos*-ului”, „Modelarea proceselor cognitive”, „Minte, creativitate, cultură”, „Cotitura culturală”, „Numeroasele câmpuri ale puterii”, „Etica translației”, „Cultura translațională și culturile traductive”. Toate aceste titluri sugerează deja forță și acțiune traductivă, traducerea ca *putere* și/sau *faptă* a traducătorilor. Stolze privește la rândul ei șirul paradigmatic deopotrivă în întregul său și componential. Cele 18 capitole ale panoramei pe care o propune se organizează pornind de la obiectul pe care se concentrează teoriile: sistemul lingvistic (*cuvântul* în *Faust*), textul (*ideea* în *Faust*), acțiunea (*puterea* în *Faust*) și translatorul (*fapta* în *Faust*) (Stolze, 2011, p. 10).

Acest scurt exercițiu de tranzitivitate de la scena traducerii din *Faust I* la un întreg filon bibliografic arată cum un fragment de discurs poate deveni o introducere la introducere, un prolog la descoperirea ecosistemului teoretic al translației. O însușire binevenită în raport cu absența imaginației teoretice a studenților debutanți descrisă mai sus.

3. Un text focal și o supermemă a traducerii

Fragmentele focale precum cel discutat permit o privire granulară experimentală asupra unor idei teoretice care pretind îndeobște, pe măsura complexității și mizei lor, o perspectivă panoramică și diacronică însoțită de o lectură desfășurată pe măsură. Ne propunem în continuare să punem la încercare această ipoteză pornind de la noțiunea

¹¹ Hornby (2006) dedică la rândul ei un volum întreg „cotiturilor” paradigmaticale ale traductologiei din ultimii aproape 100 de ani.

de echivalență. Și vom discuta această noțiune pornind de la un text seminal și focal totodată pe această temă: studiul din 1959 al lui Roman Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation (OLAT)*.

Echivalența merită atenție fiindcă este deopotrivă o noțiune centrală persistentă – una care a ajuns să se identifice cu ideea și practica traducerii – și o categorie teoretică mai curând neproductivă, amuțită, ba chiar una a cărei „moarte” – asemenea „morții autorului” în teoria literară – a fost declarată în secolul trecut. Ultima contribuție majoră la discuția dedicată echivalenței și una care reușește să dea seamă de această ambivalență, vine din partea lui Anthony Pym (2007, 2014, 2023). Pym reușește atât să descrie creșterea și descreșterea noțiunii, cât și să formuleze ce anume o menține în continuare în câmpul traducerii: faptul că echivalența reprezintă o chestiune de *credo* traductiv¹². Translatorul crede și pretinde implicit că traducerea sa este echivalentă (sub un aspect textual sau altul), iar receptorul și/sau beneficiarul traducerii acceptă această credință și presupune astfel echivalența traducerii cu originalul. Pe scurt, echivalența este o așa-numită supermemă traductivă (Chesterman, 2016). Memele traductive sunt noțiuni influente capabile să întruchipeze și să transmită idei privitoare la traducere. Supermemele traductive precum echivalența sunt idei cu o influență atât de durabilă, încât reapar regulat, sub diferite înfățișări, în istoria problemei traducerii. Super-mema echivalenței a fost considerată o adevărate „sprietitoare” (Chesterman) a disciplinei, una a cărei teză centrală – o traducere trebuie să fie echivalentă sub o formă sau alta cu textul-sursă – adună mai multe polemici decât orice alt subiect. Caracterul memetic al echivalenței dă socoteală, așadar, deopotrivă de longevitatea și încremenirea sa.

Studiul lui Jakobson merită la rândul său atenție, pentru că este un text esențial în biografia memei echivalenței. Istoric vorbind, acest text de nici șase pagini este primul în care echivalența desemnează relația de traducere ca atare¹³. Așadar e proeminent, diacronic vorbind. Caracterului de piatră de hotar traductologică i se adaugă proeminența staturii științifice a lui Jakobson. *On Linguistic Aspects of Translation (OLAT)* reunește, așadar, o noțiune memetică cu un autor canonic și devine astfel unul potențial iconic, sau măcar demn de atenția unui cititor selectiv. În orice caz, *OLAT* este categoric un text central al traductologiei și al operei lui Jakobson. Astfel, așa cum arată Elin Sütiste (2008), există 44 de enciclopedii și lucrări majore de sinteză din domeniul lingvisticii, semioticii și teoriei traducerii care conțin 87 de articole în care Jakobson e tematizat legat de chestiuni ce țin de teoria traducerii. Iar poziția lui *OLAT* este una centrală în rețeaua aceasta amplă de trimiteri. Aproape 90% dintre ele se fac la un corpus de doar 13 lucrări, reprezentând 2% din întreaga operă a lui Jakobson (686 de titluri). Peste 50% din aceste trimiteri se referă, de fapt, la doar 2 lucrări din cele 13, reprezentând 0,3% din întreaga operă: *On Linguistic Aspects of Translation* (1959) și *Linguistics and Poetics* (1960). Dintre cele două *OLAT* e categoric mai vizibilă, fiind referențiată de patru ori mai des (Sütiste 2008: 307f). *On Linguistic Aspects of Translation* este cel mai receptat text al lui Jakobson când vine vorba de problema traducerii.

Am arătat până aici, ce anume face studiul lui Jakobson remarcabil științific vorbind (primatul istoric și referențierea intensivă). Dar acest lucru nu implică faptul că ar

¹² O iluzie ce trebuie abandonată potrivit lui Snell-Hornby (1995) sau, dimpotrivă, o iluzie necesară, potrivit lui Pym (2014).

¹³ Studiul din 1958 al lui Vinay și Darbelnet tratează echivalența strict ca metodă de traducere.

fi considerat relevant din perspectiva habitusului de lectură discutat aici. Pentru aceasta el trebuie să fie accesibil, tolerabil și capitalizabil, adică să nu epuizeze cognitiv, să conțină o narațiune ideatică minimal interesantă și să promită cunoștințe cu bătaie lungă.

Ei bine, OLAT este apt de așa ceva pentru că a dat naștere unor divergențe productive. Așa cum observă Prunč, la începutul lungii dezbateri referitoare la echivalență se află echivalări greșite. Mai exact este vorba de modul în care a fost înțeleasă și tradusă o formulă centrală a lui Jakobson în limba germană și evoluțiile la care a dat naștere. Pasajul în discuție sună în felul următor:

„Equivalence in difference ist the cardinal problem of language and the pivotal concern of linguistics.” (Jakobson, 1959, p. 262).

Formula care ne interesează este „equivalence in difference”. Dacă vom urmări modul în care a fost tradus acest oximoron în germană, vom vedea că reflectă două lecturi care dau seama de direcții majore ale modului în care a fost definită echivalența de-a lungul carierei sale teoretice. Pasajul devine astfel unul focal și poartă *in nuce* dezvoltări, explicitări esențiale ale noțiunii. Dispunem de două versiuni germane ale întregului text. O versiune germană îi aparține lui Karl-Heinz Freigang, iar pasajul care ne interesează apare la el astfel:

„Äquivalenz in der Verschiedenheit (equivalence in difference) [subl. ns. GK] ist das Kardinalproblem der Sprache und die Kernfrage der Linguistik.” (Jakobson, 1981, p. 191).

Cealaltă traducere în germană vine de la Gabriele Steiner. În cazul ei, același pasaj sună astfel:

„Die Gleichwertigkeit in der Unterscheidung [subl. ns. GK] ist das Grundproblem der Sprache und der Hauptgegenstand der Sprachwissenschaft.” (Jakobson, 1974, p. 156).

Înainte de a discuta fiecare variantă și lecțiile ce se desprind din divergența lor este nevoie de o clarificare semantică. În ciuda aparențelor, eng. „equivalence” nu e totuna cu germ. „Äquivalenz”. Este meritul lui Snell-Hornby (1995, p. 17) de a fi explicat deosebirea și, mai ales, importanța acestora. Deosebirea derivă din evoluția istorică a termenilor, precum și din poziționarea lor în sistemele lingvistice respective. Eng. „equivalence” este deopotrivă un termen tehnic, desemnând o relație de simetrie și identitate perfectă în logică și matematică, și – încă din secolul XVI – un cuvânt obișnuit, nespecializat, cu sensul „același lucru”, „cu semnificație similară”. El intră în terminologia traductologică de limbă engleză cu acest al doilea sens nespecializat, vag. Germ. „Äquivalenz”, pe de altă parte, e de dată relativ recentă (sec. XIX) și e consemnat în dicționare cu sensul „Wertgleichheit”¹⁴ (literal „identitate valorică”). În același timp, germ. „Äquivalenz” a fost terminologizat la rândul său în științele exacte, cu același sens precis ca în engleză. Se pare că neologismul tehnic „Äquivalenz” a fost cel preluat de teoria germană a traducerii („Übersetzungswissenschaft”) și a fost apoi dublat de termenul german mai familiar „Gleichwertigkeit” (literal „valoare egală” / „aceeași valoare”). Dar germ. „Gleichwertigkeit” e, traductologic vorbind și mai puțin apropiat semantic de eng. „equivalence”: primul indică o aproximare cantitativă („cam același lucru”), cel din urmă o evaluare calitativă („aceeași valoare”).

Așadar, o noțiune centrală a teoriei traducerii este exprimată în engleză și germană prin termeni care formal par să își corespundă direct, neproblematic – „equivalence” și

¹⁴ „Äquivalenz” apare în dicționarele germane la începutul secolului XX și cu sensul de „compensare”, „despăgubire”.

„Äquivalenz” -, dar care prezintă deosebiri semantice importante. Această tensiune surprinzătoare între „equivalence” și „Äquivalenz” explică și problema de traducere a sintagmei „equivalence in difference” în germană. La Freigang eng. „equivalence” e redat prin germ. „Äquivalenz”, iar germ. „Verschiedenheit” (rom. „diferență”) e sinonim cu germ. „Differenz”, așadar îl transpune aproape direct pe eng. „difference”¹⁵. Traducerea mimetic-calchiantă a lui Freigang pornește de la rădăcinile terminologice ale termenului. Traducerea e formulată cu convingerea că e interschimbabilă cu originalul, că retroversiunea duce la forma inițială. Versiunea Gabrielei Steiner [„Die Gleichwertigkeit in der Unterscheidung”] folosește un termen care nu e interschimbabil cu „Äquivalenz”. De data aceasta, traducerea vorbește despre „valori egale” în pofida deosebirii (germ. „Unterscheidung”) dintre limbi. Această versiune nu mai crede în simetrii, respectiv corespondențe semantice și nu se revendică de la filonul terminologic prin care echivalența a intrat în repertoriul traductologic german.

Și care este poziția lui Jakobson privitor la echivalență? Mai apropiată de Steiner decât de Freigang, în orice caz împotriva echivalenței rigide ca simetrie a limbilor. Poziția lui Jakobson legată de traducere și echivalență derivă din modul în care definește semnificația semnului. El pornește de la o definiție duală a semnului, compus din semnificant (*signans* perceptibil) și semnificat (*signatum* conceptual), iar ideea de traducere marchează modul în care este înțeleasă semnificația (*signatum*). Sensul oricărui semn lingvistic, spune Jakobson, este traducerea sa într-un alt semn, un semn alternativ, unul „mai dezvoltat”¹⁶. Aici Jakobson îl evocă și își asumă definiția triadică (*representamen*, *obiect* și *interpretant*) dată semnului de Charles Sanders Peirce¹⁷: “a sign is not a sign unless it translates itself into another sign in which it is more fully developed” (CP 5.594)¹⁸. Traducerea construiește sensul semnului potrivit lui Peirce prin intermediul așa-numitului „interpretant”. Acesta nu este nicidecum interpretul uman, ci o reprezentare mentală:

„Un semn, sau *representamen*, este ceva care ține locul a ceva pentru cineva, în anumite privințe sau în virtutea anumitor însușiri. El se adresează cuiva, creând în mintea acestuia un semn echivalent sau poate un semn mai dezvoltat. Semnul acesta pe care-l creează îl numesc interpretantul primului semn. Semnul ține locul a ceva, anume a obiectului său. El ține locul acestui obiect nu în toate privințele, ci cu referire la un fel de idee, pe care am numit-o uneori fundamentul *representamenului*.” (Peirce, 1990, p. 269).

Așadar, semnificația unui semn lingvistic este exprimată de un alt semn care joacă rolul de interpretant și a cărui semnificație este la rândul său dată de un alt semn a cărui semnificație este dată de un interpretant și așa mai departe. Semnificația constă din

¹⁵ Disponem și de o versiune în română, nepublicată în volum, a textului *On Linguistic Aspects of Translation*, semnată de Florin Buzdugan (2016). Acesta traduce la fel de literal prin „echivalența în diferență”. Pasajul întreg sună astfel: „Echivalența în diferență este problema cardinală a limbajului și grija cardinală a lingviștilor. Ca oricare receptor al mesajelor verbale, lingvistul acționează drept interpretul lor.” (Buzdugan, 2016).

¹⁶ „For us, both as linguistics ans as ordinary word-users, the meaning of any linguistic sign is its translation into some further, alternative sign, especially a sing »in which it is more fully developed«, as Peirce, the deepest inquirer into the essence of signs, insistently stated.” (Jakobson, 1959, 261ff).

¹⁷ Importanța lui Peirce pentru Jakobson e greu de subestimat: „Peirce’s semiotic doctrine is the only sound basis for a strictly linguistic semantics. One can’t help but agree with his view of meaning as translatability of a sign into a network of other signs [...]” (Jakobson, 1985 [1976], p. 118), apud. Sütiste (2022, p.181).

¹⁸ Vezi și „Bilingual equations, but first and foremost the interpretation of concepts through equivalent expressions, is precisely what linguists understand by ‘meaning’ and what corresponds to Charles Peirce’s (1934) semiotic definition of a symbol’s meaning as its ‘translation into other symbols’. [...]” Jakobson, 1971 [1959], pp. 493–494), apud Sütiste (2022, p. 181).

semne acoperite de alte semne prin care se explicitează, ne spune Peirce¹⁹. Interpretanții ilustrează însăși ideea traductibilității. Important pentru noi aici este că șirul interpretanților este alcătuit din semne care sunt numite „echivalente” sau „mai dezvoltate”. Echivalența nu indică nicicum o corespondență directă rezultată din simetria limbajelor, ci un supliment așa cum spune Sebeok: „Fiecare nou interpretant tinde să amplifice înțelegerea și oferă prilejul unei cascade de inovație și, prin urmare, de modificare semantică.” (Sebeok, 2002, p. 56f). Însușirea cardinală a limbajului este așadar, traductibilitatea oricărui semn lingvistic în altul mai dezvoltat²⁰. Traducerea este constitutivă pentru semnul lingvistic și construiește o relație mereu decalată, evolutivă și atunci când vine vorba de traducerea între limbi. Desigur că pentru Jakobson această teorie semantică se aplică și pentru traducerea între limbi și determină noțiunea de echivalență traductivă. Nici aici accentul nu cade pe relații de echivalență definite rigid. Pentru el, echivalența nu e totală, ci relativă și „fluctuantă”, adică se referă la grade de similaritate derivate din interpretări adecvate. Departate de a respinge diferența, echivalența la Jakobson o presupune de-a dreptul (Sütiste, 2022, p. 168)²¹.

De la exercițiul urmăririi traducerilor germane ale lui Jakobson se poate construi un pasaj direct înspre problematizarea teoretică a echivalenței. Asemenea scenei traducerii în *Faust*, cele două versiuni germane ale sintagmei lui Jakobson deschid textul pentru lecturi teoretice ulterioare instructive. Mai precis, ele deschid lectura teoretică a noțiunii de echivalență și o plasează pe o traiectorie care duce, cincizeci de ani mai târziu, până la una din cele mai relevante problematizări recente a echivalenței, pe care o datorăm lui Anthony Pym. Acesta explicitează noțiunea, o sistematizează, tipologizează și îi explică forța memetică (natura iluzorie, de credință traductivă indispensabilă și utilă deopotrivă pentru traducători, traduceri și receptori) în *Exploring Translation Theories* (2010, 2014, 2023). Potrivit lui Pym „echivalență” înseamnă că un text-sursă și o traducere pot avea aceeași „valență” (valoare sau funcție) la un nivel sau altul. Echivalența nu afirmă că limbile sunt identice; ea se referă doar la posibilitatea unor valențe (valori, funcții) identice. Această identitate prezumtivă este ceea ce distinge traducerea de toate celelalte tipuri de text. Gândirea echivalenței include două subparadigme teoretice aflate nu o dată în competiție, pe care le numește echivalență naturală (*natural*) vs direcțională (*directional*). Echivalența naturală circumscrie situațiile în care elementele echivalente sunt presupuse a fi date *a priori*, că sunt disponibile înaintea actului traducerii. Traducerea e reversibilă, adică rezultatul e același, indiferent dacă traducem din limba A în limba B sau invers. Aici operează simetrii și corespondențe directe. Sarcina traducătorului este doar aceea de a ști sau identifica echivalentul. Echivalența „direcțională” nu se bazează pe corespondențe apriorice, nu este reversibilă – traducerea din A în B nu dă același rezultat ca cea din B în A –, ci reflectă asimetria limbilor și este creată, produsă de traducători într-un context dat. Traducerile sunt rezultatul unor decizii conștiente ale traducătorilor pornind de la mai multe soluții posibile, nedictate exclusive de textul sursă. Operând în interiorul acestei logici direcționale, traducători

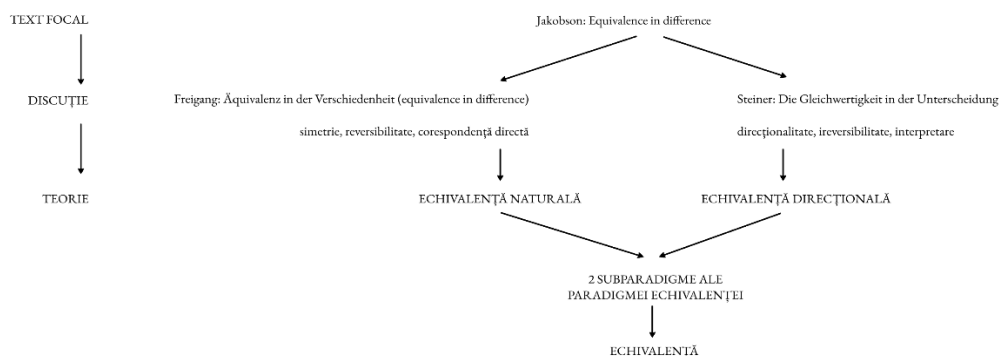
¹⁹ „orice semn determină un interpretant »care este la rândul său un semn«, » [astfel încît] avem un semn acoperit de alt semn ». Peirce arată, de asemenea, că interpretantul poate fi un semn echivalent sau »poate un semn mai dezvoltat«, prin care nouitatea pătrunde în sistem, permițându-ne să ne sporim înțelegerea obiectului nemijlocit.” (Sebeok, 2002, p. 55).

²⁰ “the cardinal property of language [...] [is] the translatability of any verbal sign into another, more explicit one” (Jakobson, 1985 [1972], p. 87), apud. Sütiste (2022, p. 166).

²¹ Vezi și relația dintre varianța și invarianța semantică la Jakobson, discutată cu acuitate de Sütiste (2022).

diferiți vor ajunge, probabil, la soluții traductive diferite. Echivalența direcțională acoperă (și) vechea metaforă a traducerii ca *translatio*, transfer de pe un mal pe altul, deplasare dinspre textul A la B. Subparadigma naturală și cea direcțională se concentrează, spune Pym, pe lucruri diferite: cea naturală se referă la procese lingvistice încheiate *înaintea* intervenției traducătorilor (ducând naștere la iluzia caracterului „natural”, firesc, organic al echivalenței), în timp ce subparadigma direcțională se referă la modul în care traducătorii pot opera cu și într-o limbă (ceea ce determină „direcționalitatea”, caracterul orientat, calibrat al rezultatului) (Pym, 2014, p. 30).

Sintagma „equivalence in difference” (întregul studiu al lui Jakobson, de altfel) și traduceri sale germane rezonază direct cu tipologia duală a lui Pym. Formula „equivalence in difference” include prin însăși structura sa oximoronică ambele categorii: „equivalence” îi corespunde lui „natural”, „difference” lui „directional”, iar combinarea lor în sintagmă sudează cele două subparadigme. Același lucru îl fac și cele două traduceri germane. Ele pot fi privite sinecdotic: Freigang ilustrează subparadigma naturală, iar Stein pe cea direcțională. Versiunea lui Freigang – „Äquivalenz in der Verschiedenheit (equivalence in difference)” – este directă, literală, bazată pe încrederea în corespondențe și simetrii lexicale. Traducerea e formulată cu convingerea că e interschimbabilă cu originalul, că retroversiunea duce la forma inițială. Imaginea celor două sintagme alăturate în germană și engleză – „Äquivalenz in der Differenz (equivalence in difference)” – figurează literalmente definiția pe care Pym o dă echivalenței naturale. Traducerea lui Gabriele Steiner – „Gleichwertigkeit in der Unterscheidung” – redă sensul interpretat al termenului „equivalence”, adică „de aceeași valoare”, nu este reversibilă și este mai curând preocupată ca traducerea să explicitizeze noțiunea de echivalență pentru cititorul german²², ceea ce îi conferă direcționalitate. Privite alăturat, versiunile germane ilustrează tensiunea dialectică dintre cele două subparadigme. Schița de mai jos încearcă să rezume această tranziție de la un text sau fragment focal înspre o poziție teoretică elaborată, trecând printr-o analiză care construiește rampe de acces înspre orizonturi ample și complexe.

²² Dincolo însă de competiție sau divergențe, ambele traduceri germane discutate mai sus semnalizează că sunt conștiente, în fond, de caracterul problematic al redării directe a sintagmei „equivalence in difference”. Chiar și versiunea mimetic-calchiantă a lui Freigang păstrează alături de traducerea germană forma engleză a sintagmei (*equivalence in difference*). Reluarea sintagmei în engleză semnalizează existența unui reziduu semantic, a unei tensiuni remanente. Intuiește că redarea directă în germană e problematică și necesită o dezvoltare, o suplimentare. Remarcabil, însuși paralelismul formelor germană și engleză ilustrează distanța dintre original și traducere.

Traducerea unei singure propoziții, a unei singure sintagme ilustrează alegoric și prefațază (cronologic vorbind) două direcții fundamentale de interpretare a noțiunii de echivalență.

4. Concluzie

După cum am văzut, restrângerea, sărăcirea, contrafacerea și externalizarea tehnologică a lecturii textelor teoretice au un efect de studiu concret. Acest efect asupra studiului este diminuarea curiozității teoretice. Într-un astfel de mediu de studiu orice discurs teoretic devine problematic, se îndepărtează în abstracțiune pură sau este ținută instinctiv la distanță de studenți, împreună cu toată cercetarea pe care se clădește. E nevoie, de aceea, de noi căi de acces către teorie, în forme deopotrivă valide reflexiv și tolerabile în noii parametri ai curiozității teoretice quasi-absente și anduranței minimale de lectură. E nevoie de formate rescalate de lectură și de interpretare care, în faza de debut a studiilor, solicită studentul fără a-l aliena, care îl informează fără a-l sufoca, care promit șansa unor descoperiri în schimbul unei investiții și concentrări hermeneutice. Revizitarea scenei traducerii din *Faust* și studiul clasic al lui Roman Jakobson care se află la începutul dezbaterii despre echivalență sprijină ideea că formate de lectură, analiză și discuție precum textele sau fragmente focale pot contribui la gestionarea crizei de lectură și curiozitate teoretică și la conturarea unei imaginații paradigmatică, respectiv teoretice incipiente.

Bibliografie:

- Aachener Leseliste; Link: [Formulare & Ressourcen | GERMLIT | RWTH Aachen University | DE](#).
 Barthes, Roland. (2006). Imaginația semnului. În: *Eseuri critice*. Traducere de Iolanda Vasiliu. (pp. 240-247). Cartier.
- Buzdugan, Florin. (2016). Roman Jakobson. *Despre aspectele lingvistice ale traducerii I | traducerile de sâmbătă*. Link: [Roman Jakobson – Despre aspectele lingvistice ale traducerii I | traducerile de sâmbătă](#)
- Chesterman, Andrew. (2016). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. John Benjamins Publishing Company.
- Goethe, Johann Wolfgang. (2000). *Faust. Der Tragödie erster Teil*. Reclam.
- Goethe, Johann Wolfgang Goethe. (2015). *Faust. Tragedie*. Traducere de Lucian Blaga. Humanitas.
- Goethe, Johann Wolfgang. (2011). *Faust*. Traducere de Ion Gorun, Editura Gramar.
- Jakobson, Roman. (1971 [1959]). On linguistic aspects of translation. In: *Selected Writings II. Word and Language* (pp. 260-266). Mouton.
- Jakobson, Roman. (1971 [1959]). Boas' view of grammatical meaning. In: *Selected Writings II. Word and Language* (pp. 489-496). Mouton.
- Jakobson, Roman. (1974). Linguistische Aspekte der Übersetzung. In: *Form und Sinn. Sprachwissenschaftliche Betrachtungen*. Übersetzt von Gabriele Stein. Wilhelm Fink Verlag.
- Jakobson, Roman. (1981 [1960]). Linguistics and poetics. In: (Rudy, Stephen, ed.) *Selected Writings III. Poetry of Grammar and Grammar of Poetry* (pp. 18-51). Mouton.
- Jakobson, Roman. (1985 [1976]). Metalanguage as a linguistic problem. In: Rudy, Stephen, ed., with a preface by Linda R. Waugh. *Selected Writings VII. Contributions to Comparative Mythology. Studies in Linguistics and Philology, 1972-1982*. (pp. 113-121). Mouton.

- Jakobson, Roman. (1981). *Linguistische Aspekte der Übersetzung*. In: Wolfram Wilss (Hg.) *Übersetzungswissenschaft* (pp. 189-198). Übersetzt von Karl-Heinz Freigang. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kittler, Friedrich A. (1990). *Discourse Networks, 1800/1900*. Translated by Michael Metteer, with Chris Cullens. Stanford University Press.
- Mavrogianis, Anastasios (2025). Die Zukunft des Lesens. In *Allensbacher Markt- und Werbeträgeranalyse (AWA) 2003 bzw. 2013 bis 2024*; Link: [02_AWA2025_Mavrogiannis_Zukunft_des_Lesens.pdf](#).
- Peirce, Charles S. (1990). *Semnificație și acțiune*. Trad. Delia Marga. Humanitas.
- Pestalozzi, Karl (1996). Faust als Luther. Zur Übersetzungsszene in Goethes Faust. In Stadler, Ulrich hrsg. *Zwiesprache. Beiträge zur Theorie und Geschichte des Übersetzens*. J.B. Metzler.
- Prunč, Erich. (2002). *Einführung in die Translationswissenschaft. Eine Orientierung*. Graz: Institut für Translationswissenschaft.
- Prunč, Erich. (2002). „Entwicklungslinien“ der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht. TRANSÜD. Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens, Band 43. Frank&Timme.
- Pym, Anthony. (2014). *Exploring translation Theories*. Second edition. Routledge.
- Radó, György. (1982). Goethe und die Übersetzung. In: *Babel* 28:4 (1982). (pp. 198–231). DOI 10.1075/babel.28.4.03goe.
- Sebeok, Thomas A. (2002). *Semnele: o introducere în semiotică*. Trad. Sorin Mărculescu. Humanitas.
- Siever, Holger. (2022). *Übersetzungswissenschaft. Ein Einführung*. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. narr/francke/attempto.
- Snell-Hornby, Mary. (1995). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Revised edition. John Benjamins Publishing Company.
- Snell-Hornby, Mary. (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigms Or Shifting Viewpoints*. John Benjamins Publishing Company.
- Stolze, Radegundis. (2011). *Übersetzungstheorie. Eine Einführung*. Narr Francke Attempto Verlag.
- Sütiste, Elin. (2008). Roman Jakobson and the topic of translation: Reception in academic reference works. *Sign Systems Studies* 36(2):271-314. DOI: 10.12697/SSS.2008.36.2.03.
- Sütiste, Elin. (2022). The functional roots of Jakobson's plural concept of translation. In: *(Re)considering Roman Jakobson*. (pp. 164-185). University of Tartu Press.
- Vinay, Jean-Paul/Darbelnet, Jean (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Didier.